

POLOŽAJ I PRAVA ŽRTAVA KAZNENIH DJELA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka, Bijeli krug Hrvatske iz Splita i Udruga za podršku žrtvama i svjedocima iz Vukovara od 1. siječnja 2017. provode projekt pod nazivom *Prava, podrška, zaštita i kompenzacija žrtava kaznenih djela* u svrhu doprinosa implementaciji Direktive 2012/29/EU o minimalnim standardima prava, podrške i zaštite žrtava kaznenih djela i Direktive 2004/80/EC o kompenzaciji žrtava kaznenih djela. Kroz razgovore i susrete sa žrtvama ratnih zločina, zločina iz mržnje, obiteljskog nasilja, diskriminacije uvidjeli smo da još uvijek postoji velik broj žrtava koje su nedovoljno informirane o svojim pravima te da se u praksi sustav besplatne pravne pomoći (BPP) pokazao kao nedjelotvoran, zbog nedovoljne potpore države programima BPP, te stoga i neodrživosti postojećih mehanizama kroz organizacije civilnog društva (OCD) te nevoljkosti odvjetnika da se prihvate kompliciranijih predmeta zbog umanjene tarifa za svoj rad. U raskoraku između važećih normi i stvarne potrebe za zaštitom ljudskih prava prečesto stradaju stvarni, živi ljudi, žrtve povreda ljudskih prava.

Vremenski period obuhvaćen ovim izvještajem, 2017. i prva polovina 2018. godine, obilježilo je poboljšanje pravnog okvira zaštite žrtava kroz ratifikaciju Istanbulske konvencije, punu implementaciju Direktive 2012/29/EU izmjenama Zakona o kaznenom postupku i donošenje novog Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji. Važan izvor smjernica za bolju primjenu zaštite konvencijskih prava žrtava nacionalnim tijelima dale su presude Europskog suda za ljudska prava u predmetima protiv Republike Hrvatske. Početkom 2018. započeo je program podržan od Ministarstva pravosuđa razvijanja i širenja mreže podrške žrtvama kaznenog postupka kroz suradnju i jačanje kapaciteta organizacija civilnog društva.

Ujedno, pozitivne pomake zasjenio je nedostatak javne kampanje dostupne svim građanima te tako kroz provedeno istraživanje o potrebama žrtava kaznenih djela i dalje bilježimo nedostatak prava na jasnu i potpunu informaciju. To se ogleda i u malom broju podnesenih zahtjeva za novčanu naknadu žrtava teških kaznenih djela, a zabrinjava i podatak o još manjem broju usvojenih zahtjeva za isplatu skromnih novčanih naknada. Mali broj zahtjeva, kao i pozitivnih rješenja, vidljiv je i u upravnom postupku za ostvarivanje prava žrtava seksualnog nasilja u ratu. Sudski postupci naknade štete temeljem objektivne odgovornosti Republike Hrvatske pokrenutim po direktnim ili indirektnim žrtvama ratnih zločina i dalje su vezani uz osuđujuće presude u kaznenom postupku ili zbog nedostatka istih nefleksibilnim i neutemeljenim tumačenjem zastare pokretanja odštetnih postupaka. Krajnja posljedica neuspjelih parnica rezultira naplatom troškova parničnog postupka pa i kroz ovrhe na jedinim nekretninama.

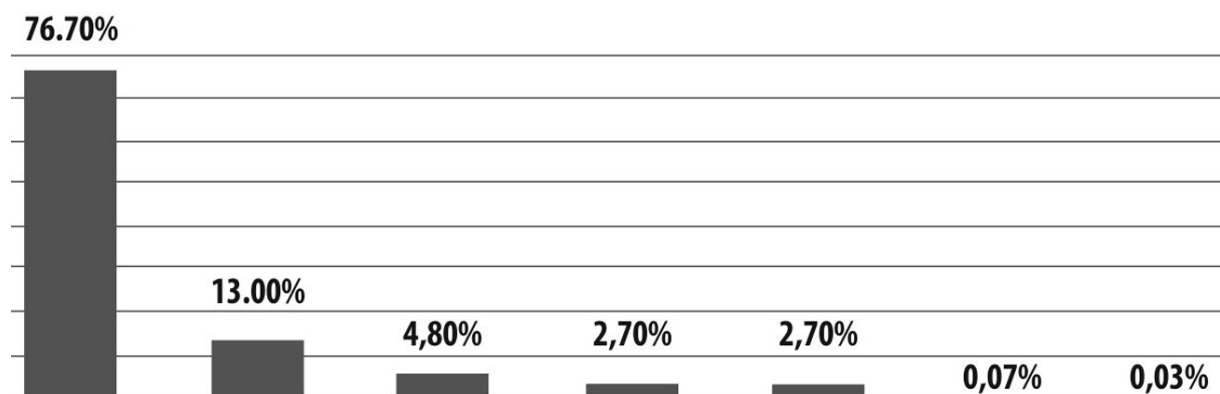
Kroz praćenje suđenja za ratne zločine, kao i druga kaznena djela, zamijetili smo da još nije zaživjela punopravna uloga žrtve te da se tijekom glavne rasprave žrtve upoznaju samo s pravima na postavljanje imovinsko-pravnog (odštetnog) zahtjeva, dok tek sporadično s mogućnošću praćenja daljnjeg suđenja, prava na savjetnika ili prava dostavljanja sudskih odluka kojima se završava sudski postupak. Iznimno važnu ulogu informiranja i usmjeravanja žrtava obavljaju Odjeli za podršku žrtvama i svjedocima osnovani pri pojedinim županijskim sudovima.

Ovim izvještajem želimo prikazati rezultate svog rada te potaknuti daljnji razvoj podrške i realizacije prava žrtava kaznenih djela kroz buduće zakonodavne aktivnosti Hrvatskog sabora te punu implementaciju postojećih zakona u skladu s normama EU Direktiva. Nalazi ovog izvještaja temelje se na aktivnostima provedenima u sklopu ovog programa – edukacijama organizacija civilnog društva koje se u svom djelovanju bave promicanjem i zaštitom ljudskih prava, stručnjaka u kontaktu sa žrtvama, praćenjem suđenja, rezultatima istraživanja o potrebama žrtava kaznenih/prekršajnih djela, kao i prijašnjim aktivnostima i iskustvima u radu sa žrtvama. Izvještaj je sastavljen od 3 dijela te donosi tekstove koji prate zakonsku osnovu implementacije Direktive 2012/29/EU o minimalnim standardima prava, podrške i zaštite žrtava kaznenih djela i Direktive 2004/80/EC o kompenzaciji žrtava kaznenih djela, analizu primjene u praksi pregledom prava i problema pojedinih ranjivih skupina, izvještaje s praćenja suđenja s akcentom na položaj žrtava i svjedoka te prikaz rezultata istraživanja uz zaključke.

Kad smo ranjivi, potpuno smo izloženi i nesigurni. No prihvaćanje rizika, hrabro suočavanje s nesigurnošću i emocionalna izloženost nikako se ne smiju izjednačavati sa slabošću. Žrtvama kaznenih djela treba osigurati “stvarnu i odgovarajuću ulogu” u kaznenom i drugim postupcima, kroz poduzimanje mjera kojima će se osigurati da se sa žrtvama postupa uz dužno poštovanje njihova ljudskog dostojanstva te da im se priznaju prava i legitimni interesi, kao i da se ranjivim žrtvama zajamči pravo na poseban postupak koji najbolje odgovara njihovim okolnostima.

Prema objavljenim podacima Ministarstva unutarnjih poslova RH, tijekom 2017. godine, zabilježeno je 83 047 kaznenih djela, što predstavlja pad ukupnog kriminaliteta za 3% u odnosu na prethodnu godinu. Za 54 246 kaznenih djela, kazneni postupak je pokrenut po službenoj dužnosti, za 8802 kaznenih djela postupak se nije pokrenuo zbog izostanka prijedloga žrtve/oštećenog, a za 19 999 kaznenih djela postupak se pokreće privatnom tužbom. Udio kaznenih djela na štetu maloljetnika u ukupnom kriminalitetu je 9,7 %. Imovinska kaznena djela čine 70,3 % općeg kriminaliteta.

U grafičkom prikazu dan je pregled kaznenih djela za koja je postupak pokrenut po službenoj dužnosti tijekom 2017. godine.

Ukupno je oštećeno 52 028 osoba (i pravne i fizičke osobe), a prema dobnoj i spolnoj strukturi fizičkih osoba oštećeno je 21.142 muškarca i 17.680 žena, s najvećim postotkom u dobnoj skupini preko 60 godina te smo stoga i posebnu pažnju obratili na ranjive skupine – osobe starije životne dobi. Ujedno je kaznenim djelima oštećeno i 5446 maloljetnika.

Pristupanjem Europskoj uniji u Republici Hrvatskoj je stupio na snagu Zakon o novčanim naknadama žrtvama kaznenih djela (NN 80/08, 27/11). Europska konvencija o naknadi štete žrtvama kaznenih djela nasilja, koja je donesena u okviru Vijeća Europe 1983. godine, koja je bila temelj za taj zakon, je zasnovana na teoriji državne solidarnosti sa žrtvama a ne državne

odgovornosti prema žrtvi. Direktiva 2004/80/EC o kompenzaciji žrtava kaznenih djela je propisala ne samo da država mora imati sustav naknađivanja, mora imati tijela, i mora informirati žrtvu o tim pravima. To je minimum koji se uspio usuglasiti na razini Europske unije. Ovlaštenici naknade su državljani i osobe koje imaju prebivalište u Republici Hrvatskoj, kao i državljani i osobe koje imaju prebivalište u članici Europske unije. Postoji mogućnost da se naknada odbije i da se umanjuje s obzirom na doprinos oštećenika, odnosno ponašanje neposredne žrtve prije, tijekom i nakon kaznenog djela, na primjer ako se radi o osobi koja je bila sudionik kriminalnih radnji. Prema statističkim podacima Ministarstva pravosuđa RH, od primjene Zakona o novčanim naknadama žrtvama kaznenih djela zaprimljeno je ukupno 207 zahtjeva, od kojih je 27 djelomično usvojene, a tri u cijelosti usvojeno. Najčešće naknade dodijeljene žrtvama kaznenih djela bile su naknade troškova pogreba te izgubljene zarade. Činjenica je da se u ovom financijskom dijelu zaštite nisu ostvarila očekivanja, a oštećenici ističu kompliciranost postupka, dugotrajnost, probleme jezičnih barijera, nedostatke pravne pomoći i probleme sustava naknađivanja. Najveću nepoznanicu u praktičnoj implementaciji, Direktive 2012/29/EU i ZID-a ZKP-a/17, nalazimo u institutu pojedinačne procjene prava žrtve koji se uvodi u poglavlju 4. „Zaštita žrtava i priznavanje žrtava s posebnim potrebama zaštite“.

Inicijativa Europske unije usmjerena je ka poštivanju prava svih žrtava kaznenih djela te jamstvu istog tretmana svim osobama koje se nađu u ulozi žrtve. Postoje određene kategorije koje pripadaju skupini posebno ranjivih žrtava, zbog svojih osobnih karakteristika ili zbog naravi učinjenog kaznenog djela. Direktiva 2012/29/EU i ZID ZKP-a/17, uz katalog osnovnih prava žrtava, propisuju i dodatna prava sljedećim ranjivim skupinama: djeci, žrtvama kaznenih djela protiv spolne slobode i trgovanja ljudima, ali i žrtvama koje su dodatna prava stekle nakon provedene pojedinačne procjene.

Žrtvama kaznenih djela u velikoj je mjeri potrebna pravna, psihološka i emocionalna pomoć, u bilo kojoj od faza postupaka da se nalaze te neovisno o vremenskoj distanci koja je od pretrpljenog kaznenog djela protekla.

Također, zaključno je potrebno naglasiti kako se žrtve u postupku pred sudovima susreću s brojnim izazovima te je generalni konsenzus da postoji zajednička potreba daljnjeg jačanja položaja žrtve kao tužitelja, odnosno oštećenika. Posebno valja istaći kako je važan zaključak i to da je općenito potrebna bolja edukacija o diskriminaciji, zločinu iz mržnje i govoru mržnje (posebice na internetu), osnaživanje preventivne svrhe sankcioniranja kroz primjereno kažnjavanje počinitelja i obeštećenje žrtvi.

ZAKLJUČCI PROVEDENOG ISTRAŽIVANJA

Iako je u Hrvatskoj položaj žrtava kaznenih djela u zakonskom i institucionalnom smislu dobro riješen, posebno ukoliko uzmemo u obzir postojanje jasnih obveza koje proizlaze iz lani usvojene Direktive 2012/29/EU, čini se da postoje mnogi elementi koji zahtijevaju značajna poboljšanja. Ovo istraživanje, ali i iskustva iz prakse pokazuju da je rad pravosudnih i policijskih tijela koje su u kontaktu sa žrtvom ključan te se ovisno o tome i (ne) realiziraju potrebe i prava koja su im zakonski garantirana. Naravno, u velikoj mjeri realizacija ovisi i o samim žrtvama, njihovoj informiranosti, spremnosti i volji da sudjeluju u ostvarivanju svojih prava, a upravo je razina informiranosti kod žrtava još uvijek niska. Dodatno, razina razumijevanja primljenih informacija također ukazuje na manjkavosti kod pretakanja zakonskih tekstova i prava u upute koje bi žrtvama bile u potpunosti jasne, što pokazuju i rezultati istraživanja prema kojima je tek nešto više od polovice onih koji informaciju prime, zaista mogu u cijelosti razumjeti. Pritom je tu riječ i o nivou pisane upute, ali očigledno i o mogućnostima, prije svega policijskih službenika, da žrtve na zadovoljavajući način upoznaju s njihovim pravima. To ukazuje na potrebu specifičnih

edukacija svih involviranih dionika, ali i nužno jačanje ljudskih i tehnoloških kapaciteta onih koji svakodnevno rade sa žrtvama kaznenih djela. Također, senzibilizacija službenika koji dolaze u kontakt sa žrtvama jedan je od velikih zadataka koji stoje pred hrvatskim pravosuđem i policijom u cjelini.

Taj prvi moment upoznavanja s vlastitim pravima i rezultati koji proizlaze iz tog djela istraživanja čine nam se najindikativniji i u pogledu rezultata ostatka istraživanja.

Ne smije se zaboraviti spomenuti uloga OCD-a čija je pozicija djelovanja „iz sjene“ više nego učinkovita, posebno kad je riječ o informiranju, ali i pružanju pravne, psihološke i emocionalne podrške. I na tom planu trebalo bi se osigurati više sredstava i osigurati dostatne ljudske kapacitete, jer kako smo iz istraživanja vidjeli, organizacije civilnog društva na mnoge načine podupiru sustav i bez njihove aktivnosti bi situacija bila mnogo teža.

Ostaje činjenica da je određeni broj pitanja iz upitnika ostao neodgovoren, što svakako možemo pripisati manjku informiranosti kod žrtava, ali i situacijom u kojoj su naši istraživači bili primorani postavljati pitanja žrtvama koje se više ne sjećaju svih detalja i podataka iz postupaka u kojima su sudjelovale. Također, uzrok tomu je i mjestimična nužnost da se upitnici ispune kroz posredno konzultiranje dokumentacije (kroz razgovor s odvjetnicima i drugim organizacijama civilnog društva pružateljicama pomoći i podrške žrtvama) pa su u tim slučajevima i neki konkretni uvidi izostali. No, bez obzira na to, glavni pokazatelji i trendovi koje smo prezentirali vidljivi su i daju osnovne naznake stanja stvari kad je riječ o položaju žrtava kaznenih djela u ovom trenutku.

Na samom kraju ostaje zaključiti kako je istraživanje pokazalo da na svim razinama ostvarenja vlastitih prava, podrške, zaštite i kompenzacije, žrtve nailaze na ograničenja te da je u budućim koracima potrebno detaljno, brižno i proaktivno djelovanje države i njenih institucija kako bi se nadišle sve spomenute zapreke.

*Ovaj izvještaj je realiziran u sklopu *Justice* programa Europske unije te sufinanciran od Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske i Grada Zagreba. Sadržaj izvještaja isključivo je odgovornost izdavača i ni pod kojim se okolnostima ne može smatrati da odražava stav Europske unije, Ureda za udruge Vlade RH i Grada Zagreba.

